

Honger naar God

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: 2 Koningen 4, 38-44

2^e schriftlezing: Handelingen 2, 41-47

3^e schriftlezing: Lucas 9, 10-17

Inleiding

Het vieren van de Maaltijd van de Heer vindt zijn wortels in een vóór-christelijk visioen van een Maaltijd Gods waarbij God zelf de gastheer is van de volken der aarde. Hun haat ebt weg. Tranen worden gedroogd. De dood wordt vernietigd. De viering van deze hemelse gastvrijheid gaat met overvloed gepaard. Het is een profetisch visioen in een eschatologisch perspectief. Dat wil zeggen het gaat over de laatste, de uiterste dingen. Voor wie zijn ogen niet gesloten houdt voor het leed in de wereld, is het een ontroerend beeld waarin al ons verlangen beantwoord wordt met vrede.
Thema: Honger naar God

Gemeente van Christus, het Heilig Avondmaal kan op vele wijzen worden verbeeld. Dat komt omdat de ontstaansgeschiedenis heel veelkleurig is. Ergens komt je dit juist door de spijziging van de vijfduizend al op dat spoor. Dat is duidelijk een verhaal dat aan de betekenis van het avondmaal een diepere dimensie moet geven. Het is een verhaal dat we kennen in allerlei verschillende versies.¹ Het komt er telkens weer op neer dat de mensen tekort komen aan voedsel. Maar op gezag van het Godswoord en in de handen van Jezus is er genoeg voor iedereen. Ja, er is overvloed. De essentie is daarbij niet een of andere magie. Er wordt, wanneer iedereen krijgt wat hij of zij nodig heeft, niet getoverd. Maar er wordt wel gedeeld, in Godsnaam.

Het is alleen maar natuurlijk dat er verschillen in opvatting bestaan over de Maaltijd van de Heer. Er bestaat niet één zalmakende vorm. Het mooie is juist dat er in deze vertelling een gezamenlijk grondpatroon van de kerk herkenbaar is, waar talloze kleine verhalen van mensen in passen.² Er zijn dus vele verhalen naast elkaar, parallel, en achter elkaar in de tijd als weefdraden, én er is één groot weefgetouw waarin ze worden ingevoegd. De verschillende traditiestromen kennen daarbij verschillende accenten en dat is, zodra je er in gaat verdiepen, heel begrijpelijk. Zo ziet de Rooms-katholieke kerk de Eucharistie als een exclusief funderend moment voor het eigen kerkverstaan. Als je daarin verdiept is dat op zich begrijpelijk. Het wordt een probleem als het mensen gaat uitsluiten. In de Reformatietijd ontstond een grote strijd rondom het al dan niet letterlijk veranderen van brood en wijn in het

lichaam en het bloed van Christus. Dit werd een probleem toen het gewelddadig werd en in godsdienstoorlogen ontaardde. U weet, binnen de protestantse traditie kennen we ook verschillende manieren waarop het Avondmaal wordt gevierd. We kunnen de Maaltijd vieren op uiterst sobere wijze, op de plaats waar we zitten, zittend aan een tafel, in een kring of lopend, zoals wij meestal doen. Maar dat zijn slechts uiterlijke kenmerken. Verschillen qua beleving zullen er altijd zijn en niet alleen wat betreft de manier waarop wordt gevierd. Waar de een gehecht is aan de uitdelingswoorden 'tot een volkomen verzoening van al onze zonden' en denkt aan Christus als het lam van God dat de zonde der wereld wegdraagt, denkt de ander vooral aan de ontmoeting van al die heel verschillende mensen, als gasten aan de tafel van dat ene Koninkrijk van God. Voor hem of haar staat misschien de vredegroet centraal.

Als wordt gevraagd naar de beleving van gelovigen, staat niet de formele kerkelijke uitleg voorop.³ Dat er verschillende interpretatielagen zijn, kán bij zo'n rijk geladen sacrament eigenlijk ook niet anders. Want wie het heilige gaat verbeelden, maakt altijd gebruik van zichtbare en tastbare symbolen die verwijzen naar datgene waar wij niets van zien, maar waar wij wel in geloven. Een deel van die symbolen worden ons aangereikt vanuit het verleden. Een deel wordt door ons zelf met onze eigen ervaringen ingekleurd. Aan de Tafel van de Heer komen verleden, heden en ook de toekomst bij elkaar. Het gaat om geloof, hoop en liefde.

Jezus spreekt over het Koninkrijk Gods en mensen ontvangen genezing. Hij zegt tegen zijn leerlingen: 'Geven jullie hun te eten.' Zij zeggen: 'We hebben maar vijf broden en twee vissen. Moeten wij dan eten gaan kopen voor al die mensen?'⁴ Het is een indringend bezwaar, dat niet zomaar van tafel geveegd moet worden. Wij kunnen al die mensen niet zomaar te eten geven. Dat konden de leerlingen niet. Dat kunnen wij ook niet. Het is goed dat wij dit beseffen. Dit is niet alleen het geval wat betreft het eten voor de maag. Maar dit geldt ook, als het gaat om voedsel voor de ziel. Het is goed dat wij beseffen vaán, net als de leerlingen met lege handen te staan. Ik vertaal het zo: Wij hebben, ook als kerk, niet alle antwoorden, als het gaat om de duizenden vragen die leven in de harten van de mensen.

De woorden van Jezus lijken een toespeling te bevatten op het verhaal uit het tweede boek Koningen dat we hebben gehoord. Daar draagt de profeet Elisa de man uit Baäl-Salisa op het kleine aantal broden dat hij heeft, voor te zetten aan honderd personen. Ook deze man protesteert. Het zal zeker onvoldoende zijn. Maar de profeet herhaalt zijn opdracht en voeg er een godswoord aan toe: 'Want dit zegt de Heer: Ze zullen ervan eten en nog overhouden ook.'⁵ Dat blijkt een belangrijk principe te zijn. In vertrouwen op het godswoord uitgesproken door de profeet, doet de bediende wat Elisa heeft gezegd. En het blijkt waar te zijn. Zij eten samen en ze houden over.⁶

Aan dit verhaal over de maaltijd die eindigt met overvloed gaat een ander verhaal vooraf. Natuurlijk is het gewaagd geestelijke boodschap te verbinden aan dit verhaal over de dood in de pot. Het is een volksverhaal over de profeet Elisa en het werd op associatieve gronden, het gaat immers ook over een maaltijd, geplaatst bij het profetenverhaal over de spijziging van de honderd. Toch heeft de uitdrukking 'de dood in de pot' ingang gevonden in de Nederlandse taal. Men zegt dit van een plaats of een gezelschap, waar men zich gruwelijk verveelt, omdat het er zoo stil en doods is; ook als een tak van handel, wetenschap of kunst niet bloeit.⁷ Er zijn mensen, die vinden het vandaag in de kerk de dood in de pot. Ik heb daar niet zomaar een antwoord op. Ik zie ook wel dat de kerk eigenlijk mijn hele leven lang alleen maar krimpt als het om de ledenaantallen gaat. Het je op basis van je religieuze overtuiging als jong en oud aan elkaar laten verbinden als groep, met het doel om lief en leed te delen en dat geworteld in een traditie, past niet goed in onze tijd. Het spreekt in ieder geval niet vanzelf.

En toch... het wonder bestaat nog steeds. Je komt met lege handen. Maar het delen leidt tot meer en aan het eind is er overvloed en je gaat vervuld naar huis, verzadigd met geloofsvriendschap, een gedeelde ervaring rijker. Ik vind het belangrijk en bijzonder om zó te kijken naar de Tafel van de Heer en naar de gemeente van Christus waar deze centraal staat. Dit wil ik doen in het besef dat ieder daar tegelijk weer zijn of haar eigen, persoonlijke beleving bij heeft. De essentie is: Als Gods zegen gaat functioneren onder de mensen, dan is er meer dan genoeg voor iedereen. Is dit ook niet wat er in Psalm 23 wordt bedoeld wanneer de dichter zegt dat hem niets ontbreekt en dat zijn beker overvloeit in het huis van de Heer?

Jezus neemt in de ogen van Lukas zelfbewust een profetische rol op zich. Zijn uitdelen staat in een eschatologisch perspectief. Dat wil zeggen, tenslotte gaat het om de essentie, het wezenlijke, de laatste dingen. Deze Maaltijd heeft de voorsmaak van wat komt, de openbaring Gods. Wie zich door Jezus het leven laat aanreiken, hoeft ondertussen niet te zuchten

en te schrapen. Als het gaat om de Maaltijd van de Heer vandaag valt ons misschien vooral het sterk gestileerde karakter op. Staan het kleine stukje brood en het heel kleine slokje wijn of druivensap niet erg in contrast tot de overvloed waarvan sprake is in zowel de buiten bijbelse, als de bijbelse maaltijdverhalen?

De kleinheid van het stukje brood en van het slokje wijn, doet ons beseffen dat het hier een symbool betreft. De verwijzende functie staat centraal. Je krijgt immers, figuurlijk gesproken, meer brood dan je op kunt. Je beker vloeit over. Israël houdt over. Wat aanvankelijk niets leek voor te stellen, krijgt in het perspectief van Gods Koninkrijk een eindeloos karakter. Wat begon met tekort, met vijf broden en twee vissen voor duizenden, is in de handen van Jezus meer dan genoeg. De hele wereld krijgt te eten. Maar het gaat niet ten koste van Israël. Twaalf leerlingen verzamelen twaalf manden, symbool voor de twaalf stammen, dat is heel het volk. Laten we het geloven. Wat begint met een tekort in de kerk, is wanneer wij onze gaven aan Christus in handen geven, meer dan genoeg voor iedereen.

Het 'breken van het brood' is in dit licht dus veel meer dan steeds maar zorgen dat de magen gevuld kunnen worden. Het wordt een verwijzing naar de gemeenschap van de kerk, naar de vriendschap en de vreugde waar het daar om gaat. De prachtige beschrijving van het leven van de jonge kerk in Handelingen 2 luidt:

Elke dag kwamen ze trouw en eensgezind samen in de tempel, braken het brood bij elkaar thuis en gebruikten hun maaltijden in een geest van eenvoud en vol vreugde.⁸

Daar zijn als andere kenmerken van de eerste gemeente aan verbonden, ten eerste dat de verhalen van de apostelen over Jezus *functioneren*, ten tweede dat de *leden* ook werkelijk ervaren wat delen is en ten derde dat zij God voortdurend *loven*. De evangelist Lucas, die ook het boek Handelingen der Apostelen schreef, had heel speciaal belangstelling voor allerlei woorden van Jezus die juist met maaltijden verband hielden. Denk bijvoorbeeld aan de gelijkenis van de nodigingen.⁹

In de christelijke viering van de Maaltijd van de Heer, het Heilig Avondmaal of de Eucharistie, zoals in de katholieke traditie daarover wordt gesproken, zijn naderhand allerlei elementen versmolten die herkenbaar zijn in eerdere tradities, waarvan sommige joods, maar zeker niet alle. Het sociale leven van vrije mannelijke burgers in de antieke wereld speelde zich in hoge mate af tijdens maaltijden. In verschillende godsdiensten was zo'n maaltijd verbonden aan de offerdienst in tempels. Daarbij kon de inleving in het

verhaal van de godheid zover gaan dat men deze zelf consumeerde, zoals bij Dionysos, de god van de wijn.¹⁰ U kunt zich misschien wel voorstellen dat het er dan behoorlijk wild aan toe kon gaan. Misschien dat de christelijke maaltijdvieringen juist daarom van de weeromstuit een al te gedisciplineerd karakter hebben gekregen. Het ritualiseren en inpassen in de liturgie kwam op den duur centraal te staan.

De Maaltijd van de Heer heeft daarbij vooral een achtergrond in de dagelijkse Joodse maaltijden en in Joods feestmaaltijden. Van de Joodse kloostergemeenschap te Qumran en van de Essenen is bekend dat ze een dagelijks maaltjeditueel kenden met brood en wijn. Aanvankelijk waren het in de kerk, zoals we in Handelingen 2 lazen, echte maaltijden, 'het breken van het brood'. Maar dergelijke maaltijden werden ook wel werden aangeduid als het zogenaamde liefdemaal of 'agapè'.¹¹ Toen de vieringen in de tempel van Jeruzalem ophielden, nadat deze door de Romeinen in 70 na Chr. was verwoest, werd de religieuze maaltijd aan huis als ritueel steeds belangrijker, zo ook onder de christen joden die toen het grootste deel van de kerk uitmaakten. Het breken van het brood en het dankzeggen over de beker, zijn na verloop van tijd losgeraakt van het dagelijks gebruik en cultisch gesublimeerd opgenomen in de liturgie van de kerk. Dit dankzeggen is in het Grieks 'eucharistein', waar 'eucharistie' van is afgeleid, de katholieke aanduiding. Er moet in deze lijn een soort tussenstap zijn geweest in een ritueel van brood breken en het aanreiken van de beker om iemand te troosten in dagen van rouw.¹² In dat geval was het eten en drinken een onderdeel van een begrafenisrite. Juist zo te vieren dat Jezus voor ons is gestorven, maar dat hij leeft en ons aan elkaar verbindt in zijn lichaam is het grote geheim waartoe wij worden ingewijd.

Natuurlijk zijn er nog allerlei andere betekenislagen die meespreken. Zonder de pretentie volledig te zijn noem ik er een paar. Een belangrijke achtergrond wordt gevonden in het grote verbondsmaal van God en zijn

volk in Exodus 24. Ook in het Spreukenboek wordt gesproken van een maaltijd die wordt aangericht door Vrouwe Wijsheid en waartoe mensen worden uitgenodigd om de wijsheid te leren.¹³ Hier krijgt de maaltijd weer raakvlakken aan het symposium, een maaltijd waar het goede gesprek centraal staat en dat sterk doet denken aan het filosoferen aan de maaltijd van de oude Grieken. Daar werden in alle vrijheid en vriendschap vragen gesteld over het goede leven. Daar werden antwoorden gezocht en gegeven op belangrijke levensvragen. Maar daar was ook ruimte voor ontmoeting, verschil van mening en gezelligheid.

Lied 762, 'De Heer richt op zijn berg een maaltijd aan' van de dichter Willem Barnard, dat we dadelijk zullen zingen als tafellied is gebaseerd op Jesaja 25, 6-9. Het feestelijk maaltijd houden van de volken der aarde op de berg van God, is een profetisch visioen in een eschatologisch perspectief. Dat wil zeggen het gaat over de laatste, de uiterste, de wezenlijke dingen. Mensen komen tot de orde van God. Vrede en recht komen in plaats van oorlog en onderdrukking. Voor wie zijn ogen niet gesloten houdt voor het leed in de wereld, is het een ontroerend beeld waarin al ons verlangen beantwoord wordt met vrede. Hebt u honger naar God? Hier zijn vijf broden en twee vissen.

Amen.

Uitzending en zegen

Als u vanhier gaat, ga als gezegende mensen. U mag delen in de toerusting van de eerste apostelen, wanneer u te gast bent aan de Tafel van de Heer. Zo deelt u ook in de Geest die meeging met hen die Jezus de wereld in heeft gezonden; dat is een gave die meer wordt als je hem deelt.

De Here zegene u en behoede u;
de Here doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig;
de Here verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.

Noten

¹Matteüs 14, 13-21, maar zie ook Matteüs 15, 29-39 (voor de tweede wonderbare spijziging!); Marcus 6, 30-44 (én Marcus 8, 1-10!) en Johannes 6, 1-13.

²In termen van de Franse protestantse filosoof Paul Ricoeur: een narratief met een collectief karakter waar individuele levensverhalen in meeklinken en worden geduid.

³*Oikoumene*, 50, *Beleving Eucharistie en Avondmaal*, 2016.

⁴Lucas 9,13.

⁵2 Koningen 4,43d.

⁶Fitzmeyer, J.A., *The Gospel according to Luke, I-IX*, New York/London, 1981, 766.

⁷Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren, 452. De dood in de pot. Men zegt dit van een plaats of een gezelschap, waar men zich gruwelijk verveelt, omdat het er zoo stil en doods is; ook als een tak van handel, wetenschap of kunst niet bloeit.

⁸Handelingen 2,46.

⁹Cf. heel de pericoop Lucas 14, 1-24.

¹⁰H.-J. Klauck, 'Lord's Supper' in: Freedman, D.N. (ed.), *The Anchor Bible Dictionary*, IV, K-N, New York/London 1992, 362-372.

¹¹Cf. E. Ferguson, 'Agape Meal?' in: Freedman, D.N. (ed.), *The Anchor Bible Dictionary*, I, A-C, New York/London 1992, 90-91. In de bijbel alleen in Judas 12 in deze betekenis.

¹²Jeremia 16,7.

¹³Spreuken 9, 1-6.

Figuur 1: Mozaïek van brood en vissen, ca. 480, Tabgha Israël, Kerk van de Broodvermenigvuldiging